

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

Схвалено
вченою радою ІН НАН України,
протокол № 8
від «11» вересня 2024 року

Затверджено
на засіданні відділу історичної етнології
ІН НАН України
протокол № 9
від «3» вересня 2024 року
В.о. завідувача відділу історичної етнології

Марія ДЕМЧУК

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НАРОДНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ: ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ

рівень освіти _____ третій (освітньо-науковий) рівень

галузь знань _____ **03 Гуманітарні науки**

(цифра і назва галузі знань)

напрямок підготовки _____ **доктор філософії**

спеціальність _____ **032 – історія та археологія**

(цифра і назва спеціальності)

спеціалізація _____ **етнологія**

(назва спеціалізації)

вид дисципліни _____ **вибіркова**

(обов'язкова за вибором)

відділ _____ **історичної етнології**

(назва відділу)

Робоча програма "Народна обрядовість українців: традиції та новачії" для аспірантів за спеціальністю 032 Історія та археологія

Розробники: **Мовна Уляна Василівна**, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України

Робоча програма затверджена на засіданні відділу історичної етнології ІН НАНУ

Протокол № 9 від "3" вересня 2024 р.

В. о. завідувача відділу історичної етнології ІН НАНУ

"3" вересня 2024 р.

(с.н.с. Марія ДЕМЧУК)

Схвалено Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Протокол № 8 від "11 вересня" 2024 р.

"11" вересня 2024 р. Голова

(акад. Степан ПАВЛЮК)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 03 – гуманітарні науки (шифр і назва)	Дисципліна вільного вибору аспіранта
	Спеціальність 032 – історія та археологія (шифр і назва)	
Модулів – 1	Спеціалізація: Історія та археологія	Рік підготовки:
Змістових модулів – 2		2-й
		Семестр
Загальна кількість годин – 150		3-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 6 самостійної роботи аспіранта – 12	Освітньо-кваліфікаційний рівень: доктор філософії	Лекції
		26 год.
		Семінарські
		24 год.
		Самостійна робота
100 год.		
	Вид контролю: залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить 1/2

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Народні свята та обряди – важлива та невід’ємна частина багатовікової духовної культури української нації. Система усталених обрядів, якими супроводжується громадсько-побутове чи релігійне життя, складає обрядовість народу. Українці належать до тих націй Європи, чия обрядовість є однією з найдавніших і найбагатших. Кожен куточок нашої країни може пишатися своїми унікальними традиціями. В народній обрядовості зосереджені вічні та незмінні гуманістичні цінності, і сучасному суспільству вони необхідні як засіб виховання, як особливий спосіб залучення окремого індивіда до соціального цілого, як чуттєво-емпіричний метод передачі наступним поколінням усталених норм поведінки, життєвих ідеалів та цінностей.

Курс “Народна обрядовість українців: традиції та новації” є складовою циклу професійної підготовки аспірантів 032 – *історія та археологія* (спеціалізація “*етнологія*”) і становить важливий компонент вивчення етнічної історії і народної культури українців. Програма спрямована на розширення та поглиблення теоретико-методологічного та науково-методичного базису розвитку етнологічних досліджень. На прикладі народної обрядовості та її компонентів як комплексу реалій духовного виміру показано підхід до вивчення однієї із сторін традиційного побуту українського народу в його зв’язках з іншими галузями традиційно-побутової культури. Продемонстровано продуктивність залучення до історико-етнологічного дослідження народної культури джерел із суміжних дисциплін: археологічних, історичних, мистецтвознавчих, фольклорних, лінгвістичних.

Метою курсу є використовуючи найновіші здобутки історіографії, сформувати у майбутніх дослідників-етнологів знання про світоглядну сферу традиційно-побутової культури українського народу, зокрема про народну обрядовість.

Завдання:

- 1) розглянути історичний розвиток календарних свят українців, проаналізувати головні віхи річного кола українського хлібороба, змістове наповнення народних свят у різних етнографічних районах України;
- 2) висвітлити родинну обрядовість, яка в образно-символічній формі відзначала певні етапи життя людини і найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі (утворення сім’ї, народження дитини, смерть когось з членів родини);
- 3) розкрити структуру обрядовості, пов’язаної з трудовою та професійною діяльністю як органічною складовою святково-обрядової культури;
- 4) встановити загальноукраїнські та локальні особливості народної обрядовості, простежити трансформаційні зміни та новації, що відбуваються у сучасному святковому просторі України.

У разі успішного вивчення дисципліни аспірант набуде загальних та спеціальних компетентностей:

ЗК 1. Здатність генерувати нові ідеї на основі аналізу та синтезу логічних аргументів та перевірених фактів.

ЗК 5. Здатність критично аналізувати існуючу наукову джерельну базу, а також власні нові напрацювання і висунуті попередньо гіпотези, конструктивно використовувати засвоєну інформацію. Ефективно використовувати різноманітні джерела у науковій роботі.

СК 4. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру у галузі гуманітарних наук та забезпечувати якість виконуваних досліджень; дотримання права інтелектуальної власності та стандартів академічної доброчесності.

СК 5. Здатність збирати дані для історичного дослідження, систематизувати та інтерпретувати їх.

СК 7. Здатність визначати рівень об'єктивності фактологічної основи історичних подій в різних видах джерел, встановлювати та оцінювати її достовірність та репрезентативність.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН 2. Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми історії державною та іноземною мовами, оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних наукових виданнях.

ПРН 6. Розуміти загальні принципи та методи історичної науки, а також методологію наукових досліджень, застосувати їх у власних дослідженнях та у викладацькій практиці.

ПРН 10. Презентувати результати власних наукових досліджень українською, англійською (та, можливо, іншою, відповідно до специфіки роботи) мовами в різних формах і жанрах (наукова стаття, звіт, наукова доповідь тощо).

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен

знати:

- історію розвитку української народної обрядовості та основні аспекти її історико-етнологічного вивчення;
- витоки народного календаря;
- структуру календарної, родинної та трудової (землеробської, тваринницької, бджолярської, будівельної) обрядовості українського народу.
- семантику народної обрядовості;
- загальноукраїнські та локальні особливості народних звичаїв та обрядів;
- традиційне та нове в характеристиці обрядових явищ.

вміти:

- застосовувати сучасні принципи та методики проведення етнологічних досліджень;
- досліджувати обрядові практики українців у специфічних культурно-історичних та соціально-економічних контекстах;
- виявляти етнічні та загальнослов'янські елементи народної обрядовості українського етносу;
- залучати до дослідження різноманітні джерела з суміжних дисциплін (етнографічні, фольклорні, історичні, археологічні, лінгвістичні, мистецтвознавчі).

3. Програма навчальної дисципліни:

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ГЕНЕЗИС ТА ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ

Тема 1. Вступ до дисципліни

Місце обрядовості в системі традиційної культури етносу.

Аспекти етнологічного дослідження народної обрядовості українців

Народні свята в історичних документах та науковій літературі.

Тема 2. Витоки народного календаря

Уявлення про час у найдавніших культурах та архаїчній міфології.
Сезонний поділ часу.

Дохристиянська система свят у ранніх слов'ян.

Християнський етап розвитку народного календаря.

Тема 3. Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби

Святково-обрядове життя українців доби Литовсько-Руської держави.
Братська та цехова (реміснича) ритуалістика.

Вплив Берестейської унії 1596 р. та григоріанського календаря на календарну звичаєвість українців.

Святково-ігрове буття українців XVII-XVIII ст.

Тема 4. Річний цикл народних свят

Циклічність аграрних свят. Осінньо-зимовий період.

Обрядові дії весняно-літнього циклу.

Змістове наповнення, структурні компоненти та локальні різновиди народних свят у різних етнографічних районах України.

Тема 5. Рослинна символіка календарної обрядовості

Рослини як обрядові атрибути (барвінок, папороть, купальське дерево, майське дерево).

Тема 6. Святковий календар українців: новації і трансформації

Відродження давніх релігійних і народних свят та обрядів.
 Модифікація святкових звичаїв радянського часу.
 Утвердження нових святкових традицій.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ. ОБРЯДОВІСТЬ, ПОВ'ЯЗАНА З ТРУДОВОЮ І ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Тема 7. Родильні звичаї та обряди

Передпологові обряди.
 Власне родильна обрядовість.
 Післяпологові звичаї та обряди. Ім'янаречення. Провідування. Хрестини.
 Зливки. Пострижини.

Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура

Дошлюбне спілкування молоді.
 Сватання. Умовини. Заручини.
 Власне весілля: барвінкові обряди, дівич-вечір, весільний поїзд, весільні чини, бгання короваю, запросини, виряджання молодої, посад, вінчання, покривання, посаг.
 Післявесільний цикл обрядів – колачини, пропій.
 Сучасне весілля.

Тема 9. Похоронно-поминальні обряди

Причини й обставини смерті. Часова і передчасна смерть. Смерть праведних і грішних. Приготування до смерті, агонія.
 Похорон. Похорон неодружених. Проща.
 Поминальні обряди: індивідуальні та календарні (дев'ятини, сороковини, річниця). Коливо.

Тема 10. Землеробська обрядовість

Свято першої борозни.
 Жнивварська обрядовість (заявки та обжинки).

Тема 11. Тваринницька обрядовість

Ритуальне оформлення початку та закінчення пастівницького сезону.
 Обрядове обдаровування пастухів на свв. Петра і Павла.

Тема 12. Бджолярська обрядовість

Постать українського пасічника.

Пасічніцькі мотиви українського народного календаря (обрядові чинності весняно-літнього та осінньо-зимового циклу).

Оказіональна пасічніцька обрядовість.

Тема 13. Будівельна обрядовість

Звичаєво-обрядові аспекти вибору будівельного матеріалу, місця і часу будівництва.

Будівельна жертва.

Обрядове будівельне деревце.

4. Структура навчальної дисципліни. Навчально-тематичний план лекцій, семінарських занять і самостійної роботи

Теми	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
<i>Змістовий модуль 1</i>				
1.	Вступ до дисципліни	1	-	2
2.	Витоки народного календаря	2	2	8
3.	Календарні свята феодальної та ранньомодерної доби	2	2	6
4.	Річний цикл народних свят	4	2	8
5.	Рослинна символіка календарної обрядовості	1	2	2
6.	Святковий календар українців: новації і трансформації	2	2	6
<i>Змістовий модуль 2</i>				
7.	Родильні звичаї та обряди	2	2	8
8.	Тема 8. Традиційна весільна обрядовість та її структура	4	2	14
9.	Похоронно-поминальні обряди	2	2	10
10.	Землеробська обрядовість	1	2	10
11.	Тваринницька обрядовість	1	2	10
12.	Бджолярська обрядовість	2	2	8
13.	Будівельна обрядовість	2	2	8
Усього годин за семестр		26	24	100

5. Методи навчання

У процесі вивчення дисципліни “Народна обрядовість українців: традиції та новації” використовуються такі методи навчання:

Універсальні методи: аналіз та синтез (здатність до аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів), абстрактне мислення та гнучкість мислення (набуття гнучкого мислення, відкритість до застосування фізичних знань та компетентностей в широкому діапазоні), групова робота (здатність виконувати дослідження в групі, навички, що демонструють здатність до вимог дисципліни, планування та управління часом), комунікаційні навички (здатність до ефективної комунікації, представлення складної комплексної інформації у стислій формі усно та письмово, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології).

Фахові методи: глибокі знання та розуміння (здатність аналізувати явища та процеси суспільного життя з точки зору фундаментальних загальнонаукових принципів і знань, а також на основі спеціальних методів дослідження соціокультурних та етнічних процесів), розв’язання проблем (здатність розв’язувати широке коло проблем та завдань шляхом розуміння їх фундаментальних основ та використання як теоретичних, так і експериментальних методів, вміння працювати з різними джерелами, розшукувати, обробляти, аналізувати та синтезувати отриману інформацію), здатність до навчання (шляхом самостійного навчання освоїти нові області, використовуючи здобуті фахові знання), здатність працювати з сучасними бібліографічними і реферативними базами даних та наукометричними платформами, здатність створювати нові знання через оригінальні дослідження, компетентність у публічній презентації та обґрунтованому захисті результатів власних наукових досліджень.

Основними підходами до викладання та навчання аспірантів є:

використання лекційних курсів, семінарів та консультацій; самостійна робота з джерелами інформації у бібліотеці Інституту та у наукових бібліотеках України; індивідуальні консультації фахівців Інституту; інформаційна підтримка участі аспірантів в конкурсах на отримання наукових стипендій та грантів.

6. Методи контролю

Оцінювання аспірантів здійснюється на основі модульно-рейтингової системи за шкалою від 0 до 100 балів. Остаточний рейтинг складається з рейтингу роботи аспіранта упродовж семестру та його рейтингу індивідуальну наукову роботу. Рейтингова оцінка знань аспірантів з курсу визначається за сумою балів, отриманих аспірантами за працю на практичних заняттях, самостійну творчу домашню роботу і колоквиуми. Це відповідно по **50 балів** у кожному змістовому модулі.

Лекції: Передбачають систематичний і послідовний виклад навчального матеріалу. Відвідування лекцій для аспірантів є обов'язковим.

Семінарські заняття проводяться за результатами вивчення змістовних модульних частин навчального курсу (**максимально 10 балів**).

Індивідуальна творча робота (**максимально 20 балів**), що виконується на одну з обраних тем (есе, реферат, рецензія, презентація).

Колоквіум (письмове або усне опитування) за результатами вивчення змістового модулю (**максимально 20 балів**).

Якщо за результатами модульно-рейтингового контролю аспірант отримав менше 50 балів то він не допускається до заліку і вважається таким, що не виконав усі види робіт, які передбачаються навчальним планом на семестр з даної дисципліни та зобов'язаний виконати додаткові завдання з погодженням з викладачем або випускаючим відділом. У разі отримання аспірантом менше 24 балів, він повинен повторно пройти навчальний курс.

Оцінювання роботи кожного аспіранта за повний курс складається з рейтингових показників (балів), які він заробив упродовж семестру (**максимальна кількість балів – 100**).

7. Розподіл балів, що присвоюється аспірантам

Зміст курсу поділений на три змістових модулі. Кожен змістовий модуль включає в себе лекції, семінари і самостійну роботу аспірантів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-6, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 7-13. Оцінювання знань аспіранта здійснюється за 100-бальною шкалою. Максимальна кількість балів при оцінюванні знань за поточну успішність становить 100 балів.

Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Підсумковий контроль/ залік (разом)
50 залікових балів (максимум)			50 залікових балів (максимум)			
самостійна робота (виконання індивідуального завдання)	семінари	модульний контроль (колоквіум)	самостійна робота (виконання індивідуального завдання)	семінари	модульний контроль (колоквіум)	100 (максимум)
20 (максимум)	10 (максимум)	20 (максимум)	20 (максимум)	10 (максимум)	20 (максимум)	

Сумарна оцінка (сума поточних і екзаменаційних балів) виставляється за 100 бальною шкалою (інституту, національною та ECTS):

8. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	
81-89	B	дуже добре	
71-80	C	добре	
61-69	D	задовільно	
51-60	E	достатньо	
21-50	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-20	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	

9. Рекомендована література

Базова

1. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців. Київ, 2000.
2. Курочкін О. Святковий рік українця від давнини до сучасності. Біла Церква, 2014.
3. Мовна У. Бджільництво: український обрядовий контекст. Львів, 2017.
4. Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців. Львів, 2011.

Допоміжна

1. Арсенич П. І., Базак М. І., Болтарович З. Є. та ін. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1987.
2. Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є. та ін. Поділля: історико-етнографічне дослідження. Київ, 1994.
3. Артюх Л. Ф., Гаврилюк Н. К., Горленко В. Ф. та ін. Етнографія Києва і Київщини. Традиції і сучасність. Київ, 1986.
4. Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових організацій. Київ, 1993.

5. Болтарович З. Є., Будзан А. Ф., Гарасимчук Р. П. та ін. Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1983.
6. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. Київ, 1988.
7. Борисенко В., Вишневська Г., Гаврилюк Ю. та ін. Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1997.
8. Босик З. Родинна обрядовість: трансформація і архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпрянщини. Київ, 2010.
9. Весілля: у 2 кн. Київ, 1970.
10. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ, 1995.
11. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ, 1991. Т. 1-2.
12. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. Львів, 2007.
13. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці, 2000.
14. Килимник С. Український рік в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. Київ, 1994.
15. Климець Ю. Купальська обрядовість на Україні. Київ, 1990.
16. Кокошинський О. Родильні, весільні та поховальні традиції у домашній обрядовості українців Півдня (на матеріалах Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей). Запоріжжя, 2007.
17. Кондратович О. Весілля на Поліссі. Луцьк, 1996.
18. Кондратович О. Українські звичаї. Народини. Коса ж моя... Луцьк, 2007.
19. Конопка В., Зюбровський А. "Від зернини до хлібини": семантико-структурний аналіз хліборобського побуту українців (на матеріалах Південно-Західного історико-етнографічного регіону України). Львів, 2018.
20. Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Черкаси, 2009.
21. Кушнір В., Петрова Н. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20-80-ті рр. ХХ ст.). Одеса, 2008.
22. Лемківщина: історико-етнографічне дослідження. У 2 т. Львів, 1999. 2002. Т. 2: Духовна культура.
23. Лозинський Й. Українське весілля. Київ, 1992.
24. Максимович М. Дні та місяці українського селянина. Київ, 2002.
25. Маховська С. Дитина: родини, хрестини, перші кроки (родинно-обрядовий та дитячий фольклор Хмельниччини). Кам'янець-Подільський, 2013.
26. Несен І. Весільний ритуал Центрального Полісся: традиційна структура та реліктові форми (середина ХІХ-ХХ ст.). Київ, 2005.
27. Полісся України. Матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 1997. Вип. 1: Київське Полісся. 1994.
28. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 2003. Вип. 3: У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996.
29. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Львів, 1999. Вип. 2: Овруччина. 1995.

30. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф., Косміна Т. В. та ін. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. Київ, 1993.
31. Сушко В. Життя нескінченне: поховальна обрядовість українців Слобожанщини ХІХ-ХХ ст. Харків, 2012.
32. Українці: історико-етнографічна монографія. У 2 кн. Опішне, 1999.
33. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. Київ, 1991.
34. Чубинський П. Календарь народних обычаев и обрядов. Київ, 1993.